

Савельєва Л. А.

КРЕДИТНІ СПІЛКИ ЯК СУБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

У статті розглянуто організаційно-правову форму кредитної спілки, підкреслено особливий статус цих фінансових установ, а саме неприбуткову соціально-економічну природу, розкрито основні аспекти господарської діяльності кредитної спілки та запропоновано розширити спектр послуг, що надаються кредитними спілками.

Істотні зміни в економіко-правовій системі України, що відбулися за останнє десятиріччя, - розвиток ринкового господарства, становлення різних форм власності, радикальна перебудова фінансово-кредитної системи вимагають чіткого уявлення щодо її складових елементів. У цих умовах значно збільшується роль кредиту в управлінні економікою. Заданий час вже сформована національна кредитна система. Провідне місце в ній займають банки. Разом з тим, останнім часом в Україні набуло поширення кредитування населення небанківськими фінансовими установами, а саме кредитними спілками.

За Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 року №2664-111 [4] кредитна спілка визнається «фінансовою установою, яка надає одну чи декілька фінансових послуг» (ст. 1.1). Крім цього, вона віднесена до окремої категорії фінансових установ - кредитних установ, які мають право за рахунок залучених коштів надавати фінансові кредити на власний ризик (стаття 1.2).

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про кредитні спілки»: «Кредитна спілка - це неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки» [3].

Виходячи з класифікації, визначеної в ст. 81 Цивільного кодексу України, кредитні спілки є юридичною особою приватного права та створюються на підставі установчих документів відповідно до ст. 87 Цивільного кодексу України [2].

Відповідно до шляхів створення юридичної особи поділяють на: об'єднання осіб та майна; об'єднання майна; об'єднання осіб. Згідно з визначенням кредитної спілки, що міститься у ст. 1 Закону України «Про кредитні спілки» [3] та

ст. 130 Господарського кодексу України [1], кредитну спілку можна віднести до об'єднання осіб та майна. Об'єднання осіб виражається в тому, що кредитна спілка заснована фізичними особами з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг. Об'єднання майна виражається в тому, що надання фінансових послуг здійснюється за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки.

До прийняття Закону України «Про кредитні спілки» [3], основним нормативно-правовим актом, який регулював правовий статус кредитних спілок, був указ Президента від 20 жовтня 1993 року № 377/93 «Про затвердження Тимчасового положення про кредитні спілки». Згідно з даним актом, кредитні спілки мали юридичний статус громадської організації, головною метою якої був «фінансовий та соціальний захист її членів шляхом залучення їх особистих заощаджень для взаємного кредитування». В податковому законодавстві спілки були віднесені до неприбуткових організацій. Такий, не досить чітко визначений, статус призводив до виникнення багатьох запитань стосовно економіко-правової природи спілок та створював певні проблеми в їх роботі. Прийнятий закон надав кредитним спілкам нового, принципово іншого юридичного статусу «неприбуткової організації, заснованої фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки» і при цьому визначив, що кредитна спілка є «фінансовою установою». Це дозволило більш чітко визначити юридичний статус кредитних спілок, однак питання неприбуткової соціально-економічної природи цих організацій залишилося розкритим недостатньо. Законом кредитні спілки були перетворені із «громадської організації» на «фінансову установу». Отже, бачимо

еволюцію правового статусу української кредитної спілки - від громадської організації до фінансової установи, що діє на кооперативних засадах.

Неприбуткова кооперативна природа принципово відрізняє кредитні спілки від інших суб'єктів фінансового ринку. Для усвідомлення змісту даної ознаки необхідно розмежовувати категорії «дохід» та «прибуток». Діяльність кредитної спілки є неприбутковою, але дохідною [5]. Неприбутковість кредитівки полягає у тому, що метою її діяльності є не привласнення частини коштів (майна) інших суб'єктів та отримання максимальної вигоди з вкладення в спілку капіталу, а задоволення потреб своїх членів у наданні фінансової допомоги за рахунок внесення коштів іншими членами, при цьому встановлення плати за користування фінансовою допомогою (кредитом) здійснюється для того, щоб зберегти кошти, які були внесені іншими членами, від інфляції та покриття витрат, пов'язаних з обслуговуванням самих членів, для забезпечення роботи кредитної спілки, а не заради отримання прибутку. Дана ознака відрізняє кредитні спілки від корпоративних юридичних осіб, створених з метою отримання прибутку. Оскільки кожен член спілки, чи то вкладник, чи то позичальник бере участь у формуванні капіталу кредитної спілки (шляхом внесення вступного та обов'язкового пайового внесків), а значить, є одним з «власників» спілки, діяльність всіх «співвласників» зводиться до надання послуг іншим «співвласникам» з оплатою послуг на рівні понесених ними витрат. Тобто, вартість послуг, які надаються кредитною спілкою, встановлюється на рівні їхньої собівартості. У той же час власник господарюючого суб'єкта не здійснює надання послуг самому собі, а лише третім особам, включаючи при цьому у вартість надаваних ним послуг його прибуток, який, як відомо, не є частиною собівартості. На відміну від інших фінансових установ, у кредитній спілці є лише одна група - члени спілки (які одночасно є власниками і клієнтами), а сама спілка (якщо вона є справжньою, а не псевдоспілкою) створюється для самозабезпечення всіх членів на рівних умовах фінансовими послугами на основі кооперації. Отже, кредитна спілка діє в інтересах своїх членів, які одночасно є власниками та користувачами послуг (клієнтами), і має на меті надання їм фінансових послуг на вигідніших умовах, ніж пропонуються на фінансовому ринку [6].

Люди через свої кредитні спілки фактично здійснюють діяльність із самозабезпечення фінансовими послугами, самозадоволення наявних фінансових проблем шляхом об'єднання

з іншими особами, що мають аналогічні проблеми. Таке самозабезпечення стає можливим завдяки об'єднанню багатьох осіб в одну організацію, що дозволяє сформувати за допомогою індивідуальних вкладів необхідний капітал для здійснення господарської діяльності у сфері фінансових послуг.

Ще однією особливістю кредитних спілок як кооперативів є те, що вони створюються на базі певного існуючого територіального чи професійного об'єднання, громадської чи релігійної організації, територіальної одиниці, трудового колективу та іншого формального чи неформального об'єднання, в якому люди, як правило, знають одне одного. Крім цього, на відміну від інших фінансових установ, при заснуванні кредитного кооперативу не визначається фіксована чи потенційна кількість осіб, які будуть її власниками. Метою кооперативу є постійне збільшення його членів-власників, тоді як у фінансових установах підприємницького напрямку кількість власників зростає [6].

Таким чином, у діяльності кредитних спілок поєднуються три аспекти, які відрізняють їх від господарських об'єднань: 1) економічний - спільне ведення господарства, обслуговування тільки своїх членів, пропорційний розподіл результатів діяльності; 2) організаційний - добровільність вступу-виходу, демократична структура управління; 3) соціальний - фінансовий захист членів, самопомога, взаємодопомога, культурний розвиток.

Згідно зі ст. 6 Закону України «Про кредитні спілки» [3] кредитна спілка створюється на підставі рішення установчих зборів. Засновниками кредитної спілки можуть виступати виключно фізичні особи, чисельність яких не може бути меншою, ніж 50, та які об'єднані хоча б за однією з вищезазначених ознак. Кредитна спілка набуває статусу юридичної особи з моменту її державної реєстрації (ч. 2 ст. 3 Закону України «Про кредитні спілки» [3]).

Особливістю кредитної спілки є те, що вона проходить подвійну реєстрацію: 1) реєстрацію як юридичної особи; 2) реєстрацію як фінансової установи.

Порядок державної реєстрації кредитної спілки як юридичної особи регламентується Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15 травня 2003 року та проводиться державним реєстратором.

Для здійснення фінансових послуг кредитна спілка, відповідно до вимог Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання

ринків фінансових послуг України» [4] має пройти реєстрацію як «фінансової установи» у Державній комісії регулювання ринків фінансових послуг України та отримати свідоцтво про внесення інформації до Державного реєстру фінансових установ, а також відповідні ліцензії.

Отже, загальна дієздатність кредитної спілки настає з моменту її реєстрації як юридичної особи, спеціальна (як фінансової установи) - з моменту внесення до Державного реєстру фінансових установ.

Що стосується господарчої діяльності кредитної спілки, то за статутом вона має право відповідно до ст. 21 Закону України «Про кредитні спілки» [3] приймати вступні та обов'язкові пайові та інші внески від членів спілки; надавати кредити своїм членам на умовах їх платності, строковості та забезпеченості в готівковій та безготівковій формі. Також від імені членів кредитної спілки кредити можуть отримувати фермерські господарства та приватні підприємства, які знаходяться у їх власності. Розмір кредиту, наданого одному члену кредитної спілки, не може перевищувати 20 % від капіталу кредитної спілки. Також, кредитна спілка може залучати на договірних умовах внески (вклади) своїх членів на депозитні рахунки як у готівковій, так і безготівковій формі. Зобов'язання кредитної спілки перед одним своїм членом не можуть бути більше 10 % від загальних зобов'язань кредитної спілки. Крім того, кредитна спілка виступає поручителем виконання членом спілки зобов'язань перед третіми особами; розміщує тимчасово вільні кошти на депозитних рахунках в установах банків, які мають ліцензію на право роботи з вкладками громадян, об'єднаний кредитній спілці, а також придбаває державні цінні папери, перелік яких встановлюється Уповноваженим органом¹, та паї кооперативних банків; залучає на договірних умовах кредити банків, кредити об'єднаної кредитної спілки, кошти інших установ та організацій виключно для надання кредитів своїм членам, якщо інше не встановлено рішенням Уповноваженого органу.

Органами управління кредитної спілки, відповідно до Закону України «Про кредитні спілки» [3], є загальні збори членів кредитної спілки, спостережна рада, ревізійна комісія, правління і кредитний комітет кредитної спілки.

Підсумовуючи викладене, хотілося б підкреслити, що кредитна спілка як юридична особа, характеризується загальними та спеціальними ознаками юридичної особи. До спеціальних ознак належать фінансовий характер діяльності та неприбутковість, які якісно відрізняють її від інших учасників ринків фінансових послуг України. У той же час зміст такої ознаки, як неприбутковість, виражається в тому, що неприбутковість - це не збитковість, не бездохідність, а надання послуг за їх собівартістю. Чинним законодавством передбачено пільги при сплаті податків як для кредитних спілок, так і для їх членів. Кредитна спілка не сплачує податок на прибуток від доходів, отриманих внаслідок основної діяльності та пасивних доходів, члени кредитної спілки не сплачують прибуткового податку з громадян з доходів, отриманих на пайові внески в кредитній спілці.

Що стосується правового статусу кредитної спілки, то, на мою думку, він потребує уточнення. Крім того, потрібно привести у відповідність поняття кредитної спілки, які надаються в ст. 130 Господарського кодексу України [1], та в ст. 1 Закону України «Про кредитні спілки» [3].

Також для кращого задоволення потреб членів спілок варто було б внести зміни до Закону України «Про кредитні спілки» [3], надавши кредитним спілкам такі права: ведення розрахунково-касових операцій членів, надання послуг щодо переказу грошей, обміну валют, послуг з надання поручительств (порук) та гарантій, факторингу та фінансового лізингу. Кредитні спілки могли б надавати додаткові послуги нефінансового характеру: юридичні консультації, нотаріальні, експертні послуги; проводити довірчі операції; гуртову закупівлю та продаж товарів для своїх членів. Враховуючи практику діяльності, досвід роботи кредитних спілок за кордоном, такі зміни дозволили б кредитним спілкам надавати своїм членам більш широкий спектр послуг, допомагати ефективніше розв'язувати соціальні та фінансові проблеми саме тим категоріям населення, котрі найбільше цього потребують. Тому рух кредитної кооперації є важливою складовою соціальної економіки, оскільки сприяє самоорганізації людей і становленню громадянського суспільства.

1. Господарський кодекс України: Офіційний вісник України.-2003.-№ 11.

2. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. Розробників проекту Цивільного кодексу

України.- К.: Істина.- 928 с.

3. Закон України «Про кредитні спілки» від 20 грудня 2001 року // Урядовий кур'єр.- 2001.- 23 січня 2001 р.- № 14.

4. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 р. // Урядовий кур'єр,- 2001.- 15 вересня 2001 р.- № 123.
5. В. Гончаренко. Кредитні спілки в системі суб'єктів фінансового ринку // Банківська справа.- 2000.- № 4.
6. Гончаренко В. Кредитні спілки, як фінансові кооперативи // Фінансові послуги.- 2002.- № 1-2.
7. Кредитні спілки в Україні: Навчальний посібник. В 2-х книгах / за редакцією Оленчика А. Я.- К.: 2005.- УІРФР.

L. Savelyeva

CREDIT UNIONS AS A SUBJECT OF CIVIL LEGAL RELATIONS

Organizational and legal form of a credit union is considered, a special status of such financial institutions, namely, non-profit social economic nature thereof is stressed on, main aspects of economic activity of a credit union are shown and expansion of services spectrum rendered by credit unions are propose.